

*Ладигіна І. В.**кандидат архітектури,
доцент кафедри архітектурного
проектування Харківського
національного університету
будівництва та архітектури*

МОЖЛИВІ НАПРЯМКИ СТРАТЕГІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ МАЛОГО МІСТА (на прикладі м. Куп'янська Харківської області)

Постановка проблеми. Становлення постіндустріального суспільства в умовах сучасного етапу процесу урбанізації на території України супроводжується багатьма складними соціально-економічними процесами, серед яких криза малих міст викликає особливе занепокоєння.

Деградація індустріальної складової господарського комплексу поселень, у першу чергу, веде до депресивного стану промислових зон та вузлів. При цьому центральна частина міста, історично сформована і структурно стабільніша за будь-яку функціональну зону населеного пункту, може розглядатись як можлива основа для впровадження «третинного» і «четвертинного» секторів економіки.

Місто Куп'янськ Харківської області обрано як полігон для досліджень можливих напрямків розвитку та реконструкції його центральної частини завдяки положенню і значенню поселення в обласній системі розселення.

Мета дослідження — розробка науково обґрунтованих і максимально наближених до реальності принципів стратегічного розвитку та реконструкції центральної частини малого міста.

Існуюча ситуація. Згідно з Генеральною схемою планування території України Харківська область, до якої належить Куп'янський адміністративний район, за видами та режимами переважного використання відноситься до територій з інтенсивною, переважно промисловою, міською житловою та громадською забудовою з високим та середнім рівнем виробничо-містобудівного освоєння (рис. 1).

У контексті Схеми планування території Харківської області, розробленої в 2009 році Українським державним науково-дослідним інститутом проектування міст «Діпромісто», серед основних напрямків розвитку території пропонується формування чотирьох зон урбанізації, однією з яких є Куп'янська зона урбанізації з центром у м. Куп'янськ.

Куп'янська урбанізована зона включає в себе два адміністративних райони — Куп'янський та Дворічанський. Її розвиток пов'язується з

Условные обозначения:

	Граница Харьковской области		Основные планировочные оси	
	Граница межрайонных систем расселения			Автомостральи
	Граница агломерации			Железные дороги
	Граница урбанизированного ядра			
	Межрайонные центры			
	Города урбанизированного ядра			
	Города внешней зоны агломерации			
	Города второго "ожерелья" агломерации			

Рис. 1. Харківська обласна система розселення

трыма основними факторами. Це: розвинута мережа автомобільних та залізничних доріг; транскордонна функція; багаті природні ресурси, що сприяють розширенню рекреаційної галузі.

Так, через місто проходить регіональна автомагістраль державного значення Р-07, що пов'язує Куп'янськ з м. Харковом (через м. Чугуїв) на заході та з м. Сватово Луганської області на сході. Відстань до м. Харкова по автомобільній дорозі становить 116 км. Система територіальних доріг місцевого значення з'єднує Куп'янськ з іншими адміністративними центрами — м. Ізюм, селищами Дворічна, Великий Бурлук та м. Валулки (Росія).

Куп'янський залізничний вузол — один із розвинутих на Південній залізниці. Відстань по залізниці до обласного центру становить 129 км.

На території області сьогодні можна виділити три адміністративних райони, в тому числі Дворічанський, на території яких сконцентрована мережа міжнародних та міждержавних пунктів пропуску (автомобільного та залізничного транспорту). Оскільки Дворічанський район входить до Куп'янської урбанізованої зони, планування транскордонних територій стає актуальним для всієї міжрайонної системи.

Ще в 2000 році Ю. М. Білоконь, розглядаючи структурні особливості транскордонних територій, описав біполярність планувального каркасу, обумовлену існуванням агломераційних пар міст-центрів з двох боків державного кордону України. Вони розташовуються на транскордонних планувальних осях — транспортних коридорах — і повинні стати об'єктами першочергового соціально-економічного розвитку та містобудівного проектування. Це відноситься і до Харківської транскордонної території, до складу якої, крім основного найбільш розвинутого на території України біполярного району Харків – Белгород, входить район з містами-центрами Куп'янськ – Валуйки (2-го рівня). При містобудівному проектуванні біполярних комунікаційних коридорів передбачається вирішення питань розселення, організації виробництва, обслуговування населення та екологічних і культурологічних двосторонніх проблем.

Завдяки природним ресурсам формується територія переважно оздоровчо-рекреаційного освоєння — Оскільська рекреаційна зона. До її складу крім Куп'янська і Куп'янської урбанізованої зони входять Ізюмський і Борівський райони. Потенціал рекреаційної ємності (порогові значення) зони складає 27,2 тис. місць.

Стосовно розвитку сільського господарства, якому сприяє потужний ринковий попит, що формується наявним населенням, Куп'янський район віднесено до II зони опосередкованого тяжіння, радіус якого складає 2–3 години — це ареал ефективного розвитку городництва, садівництва, овочівництва, тепличного господарства. Можуть розміщуватися молокозаводи, птахофабрики, м'ясокомбінати тощо. Конкуруючою функцією зони може бути рекреаційне господарство.

Адміністративний центр району — місто Куп'янськ. Його населення на 01.01.2013 р. складало 29487 жителів. Поселення є центром однойменної міської ради, до якої також входять населені пункти Ковшарівка (19422 жителів) і Куп'янськ-Вузловий (8989 жителів).

Виникнення м. Куп'янська належить до другої половини XVII сторіччя, коли почалося інтенсивне заселення Дикого поля як результат могутньої хвилі переселення з Правобережної України. Так, у 1655 році

на одному з узвиш правого берега річки Оскіл була заснована слобода, яка згодом переросла в місто.

Як населений пункт з багатовіковою історією Куп'янськ ввійшов до Списку історичних населених місць України, що було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 878. На території його центру збереглися будівлі — пам'ятки архітектури. Це Миколаївська церква на площі Леніна, 2; будівля друкарні по вул. 1-го Травня, 2 та будівля кінотеатру по пров. Радянському, 2.

Центр міста сьогодні — це ядро поселення, що поєднує основні адміністративні, громадські, культурно-побутові, житлові та рекреаційні функції. Тут утворюються умови для встановлення контактів усіх рівнів між державними, муніципальними та приватними суб'єктами для спільного управління та ведення господарської діяльності з метою поліпшення економічного та соціального стану населеного пункту шляхом вдосконалення соціально-економічної інфраструктури в умовах сталого розвитку (рис. 2).

Значення центральної частини поселення обумовлено також ієрархічним положення м. Куп'янська в Харківській обласній системі розселення як міжрайонного центру та його роллю в біполярному транскордонному коридорі Куп'янськ – Валуйки.

Планувальна структура склалася в меридіональному напрямку вздовж акваторії ріки Оскіл. Головна вулиця міста — вулиця Леніна перетинає центральну частину з північного заходу, де за межами міста перетворюється в автомобільну дорогу Т-2109, до вулиці Дзержинського на південному сході — важливої загальноміської магістралі, що перетинає місто в широтному напрямку і приймає великий автомобільний транзит автомагістралі Р-07.

На вул. Леніна зорієнтовані основні адміністративні і культурно-побутові споруди. Центральна площа Леніна з головною адміністративною будівлею розкривається на величну заправду ріки Оскіл.

Житлова забудова центральної частини здійснена у більшій частині, багатоповерховими будинками, що об'єднані в квартали.

Територія центру включає зелені насадження громадського призначення, має благоустрій вздовж вулиць, а багатолітні зелені насадження разом в акваторією Осколу утворюють комфортний мікроклімат.

Підприємства і установи, спроможні викликати техногенні аварії, відсутні як у структурі центру, так і на прилеглих територіях.

Вже в умовах незалежної Української держави в 1998 році інститутом «Укрміськбудпроект», у межах корегування генерального плану, робиться спроба адаптації проектної документації до особливостей рин-

Центральна площа(фото з інтернету)

Михайлівська церква

Центр міста (фото з інтернету)

Пров. Радянський

Пам'ятки архітектури

Заплава. Фото арх. Давиденко Л.В.

Рис. 2. Сучасний стан центральної частини міста Куп'янська

кових відносин, що почали стрімко формуватися на території всієї області, Куп'янського району і його районного центру, яка так і не була реалізована.

Відносно центральної частини міста генпланом передбачалося створення багатофункціонального громадського центру на базі реконструкції існуючого. Основні положення передбачали: благоустрій центральної площі, прилеглих територій, вулиць і під'їздів; розвиток

адміністративно-ділового центру; будівництво нових і реконструкцію старих торгових підприємств; утворення сучасного ринкового комплексу; організацію автостоянок; формування набережної.

Особлива увага приділялася питанням благоустрою, озеленення та організації місць короткочасового відпочинку трудящих. В заплаві ріки Оскіл передбачалось утворення загальноміського спортивного центру з розвинутою системою об'ємних і пласких споруд, розширення і благоустрій існуючих пляжів, будівництво пішохідних мостів до місць короткочасового відпочинку. Також розглядалися варіанти розвантаження центру від транзитного транспорту шляхом організації його руху по існуючих автодорогах в об'їзд міста.

Основні принципи стратегічного розвитку та реконструкції центральної частини міста. Подальше формування центральної частини м. Куп'янська передбачається в контексті стратегії сталого розвитку всього поселення, що визначається трьома взаємопов'язаними групами факторів: екологічними, соціально-економічними, культурними і спирається на модель імперативних цінностей мешканців міста: високу якість життя, безпеку, близькість з природою. Стратегія спрямована на забезпечення самодостатності міста і його розвитку в умовах пост-індустріального суспільства.

У структурно-планувальному аспекті стратегія передбачає розробку пріоритетних інноваційних напрямків сталого розвитку населеного пункту, пов'язаних з його роллю в обласній і міжрайонній системах розселення.

В соціальному плані передбачається встановлення балансу між економікою міста та соціально-культурною інфраструктурою.

У правовому відношенні стратегія опирається на укріплення місцевого самоврядування та розвиток різноманітних форм приватно-державного партнерства і співробітництва як в економічній, так і в соціальній сферах.

Досягнення стратегічних цілей потребує рішення ряду основних завдань:

1. На перший план ставиться формування Куп'янська як міжрайонного центру розселення. При цьому у загальному комплексі його функцій виділяються функції управління, організації і технологічного забезпечення місцевої промисловості з урахуванням її диверсифікації, а також прискореної модернізації і розвитку соціально-культурної сфери.

2. Розвиток транскордонної функції міста — друге за значущістю питання — буде відбуватися в межах всього Єврорегіону «Слобожанщина» шляхом вдосконалення його інфраструктури.

Надбання містом Куп'янськом, що розташовано в урбанізованому транскордонному коридорі Куп'янськ — Валуйки, когерентної (зв'язкової) функції буде сприяти поліпшенню транспортної і логістичної інфраструктури, розміщенню об'єктів транскордонної діяльності (наукових, виробничих, торгових, рекреаційних).

3. Господарський комплекс міжрайонного центру розселення потребує збалансованого поля функціонального розвитку.

Структура зайнятості при цьому має зазнати суттєвих змін, що пов'язано з якісно новим характером соціального-економічного розвитку — перенесенням акцентів з промислового виробництва в сферу послуг і так званий «четвертинний сектор» (право, фінансовий обіг та ін.).

Вдосконалення рекреаційної складової господарського комплексу міста у складі однієї з обласних зон відпочинку дозволить розвиватися Куп'янську як центру відпочинку регіонального рівня. Рекреаційна функція при цьому, розглядається як ексклюзивна загальносистемна, що здатна забезпечити конкурентні переваги міста в обласній системі розселення.

Розвиток виробничих функцій у контексті диверсифікації економічної бази міста має бути забезпеченим: збереженням промислового вузла; модернізацією діючих містоутворюючих підприємств, а також розвитком здатних до інновації нових малих і середніх виробництв; реструктуризацією неефективних підприємств або закриттям та формуванням на їх майданчиках кластерів інноваційної економіки — технопарків з гнучкою планувальною структурою.

Вдосконалення сільського господарства як одного з основних багатофункціональних напрямків господарської діяльності Куп'янського району передбачається в рамках розвитку Куп'янська як міжрайонного центру. При цьому інноваційний розвиток агропромислового комплексу може відбуватися шляхом утворення системи установ, що забезпечують розробку і рух ресурсозберігаючих та інноваційних проектів на агропромисловий ринок.

Модернізація соціально-культурної сфери спрямована на досягнення якості життя, що здатне закріпити населення в місті і забезпечити нарощення притоку спеціалістів і молоді.

4. Історико-культурний потенціал міста, що є історичним, розглядається як інноваційна складова.

У рамках рішення стратегічних завдань розглядається реконструкція і подальший розвиток центральної частини Куп'янська, що є ядром міста, де перетинаються усі традиційні зв'язки в мережах ділових, господарських і культурних контактів.

Концепція реконструкції центру міста будується на основі трьох основних принципів: структурно-планувального вдосконалення; поліфункціоналізації міського середовища і природно-рекреаційної сталості.

Реалізація принципів забезпечується за допомогою ряду засобів.

Структурно-планувальне вдосконалення центральної частини міста передбачає (рис. 3):

завершення композиції ділової зони з розкриттям на заплаву ріки;

забудову схилів правого берега ріки в районі центральної площі та кварталів між вулицями Леніна і Титова малоповерховим житлом 1-ї категорії;

реконструкцію транспортної інфраструктури центральної частини міста;

вдосконалення інфраструктури міського парку відпочинку з виходом на схили і в заплаву ріки до зони рекреації.

Поліфункціоналізація міського середовища, під якою розуміється висока концентрація різних функцій, що притаманні центру, на одиниці території як під єдиним дахом, так і на відкритому майданчику, забезпечується:

розміщенням на прилеглий до адміністративної площі території багатофункціонального комплексу;

розвитком рекреаційної функції, в тому числі насиченням зони відпочинку новими об'єктами культурно-побутового, торгового, розважального призначення;

вдосконаленням торговельної зони (зони ринку).

Природно-рекреаційна сталість включає:

вдосконалення функціонально-планувальної організації території центру з органічним поєднанням відкритих і закритих просторів міського середовища;

збереження рекреаційної функції території і її розвиток;

гармонізацію потреб відпочиваючих та екологічних, інженерних і транспортних нормативних вимог;

абсолютизацію унікальності виявлених місцевих умов за допомогою створення нових видів рекреаційних, релаксаційних і бальнеологічних послуг.

Архітектурно-планувальна композиція центральної частини міста в процесі своєї реконструкції вирішується на основі перерахованих принципів і заходів. Її лінійний характер розвивається і ускладнюється.

Досить чітка прямокутна структура центру, обумовлена формою кварталів між вулицями Леніна і 1-го Травня, зберігається.

Головна планувальна вісь, сформована вулицею Леніна в меридіональному напрямку вздовж заплави ріки Оскіл, поєднує в'їзд на територію

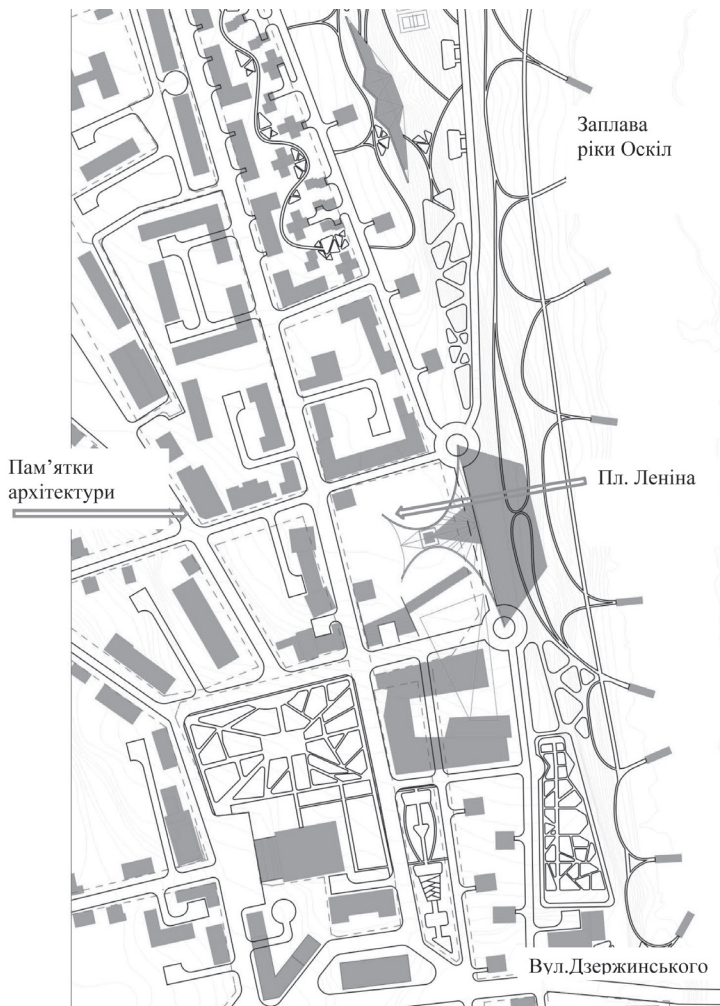

Рис. 3. Графічні пропозиції реконструкції центральні частини міста Куп'янська (арх. Є. Івашура, Д. Якимов)

рію поселення з північного заходу з вулицею Дзержинського на південно-сході. Основний планувальний вузол системи, створений функціями управління, розвивається навкруги будинку адміністрації на головній вулиці міста.

На північ від адміністративної зони на базі Центрального парку культури і відпочинку створюється рекреаційний підцентр 2-го рівня. На півдні за вул. Дзержинського лінійну композицію центру завершує торговельна зона (також підцентр 2-го рівня).

Завдяки формуванню рекреаційної зони отримують розвиток широтні зв'язки, що пов'язують акваторію, пляжі, припляжну територію з забудовою центру.

В рекреаційній зоні, в свою чергу, зорганізується ряд підцентрів обслуговування відпочиваючих 3-го рівня.

Архітектурно-планувальна організація центральної частини міста Куп'янська, таким чином, являє собою цілісну композицію, що спроможна, в разі потреби, до подальшого розвитку. Вона органічно вбудовується на своєму ієрархічному рівні в структурно-функціональну організацію поселення, є його ядром, місцем концентрації послуг, контактів, зв'язків.

Висновки. 1. Центральна частина міста Куп'янська є громадським ядром населеного пункту, і її подальша архітектурно-планувальна і функціональна реконструкція тісно пов'язана з виходом із кризи і сталим розвитком усього поселення в умовах постіндустріального суспільства.

2. Пріоритетними напрямками розвитку поселення можна вважати центральні функції Куп'янська як міжрайонного центру; транскордонне співробітництво; рекреацію, а також торгівлю; фінанси; освіту; транспорт; харчову промисловість та історико-культурний потенціал.

3. При реконструкції центру, таким чином, мають бути реалізовані такі принципи:

структурно-планувального вдосконалення шляхом формування архітектурно-планувальної композиції центральної частини з урахуванням історичних особливостей міського середовища та функціонально-планувальної структури, що склалася;

поліфункціоналізації міського середовища та перерозподілу акцентів у зонах функціональної активності — вдосконалення і розвитку ділової та торговельної зони (адміністративна площа і ринок);

природно-рекреаційної сталості за рахунок вдосконалення міської рекреаційної зони (благоустрій, утворення набережної, розташування нових підприємств відпочинку і громадського харчування та ін.) і надання їй статусу регіональної.

Список літератури

1. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» 7 лютого 2002 року № 3059-III, м Київ.

2. *Схема планировки территории Харьковской области.* — К.: Украинский государственный научно-исследовательский институт проектирования городов «Гипроград», 2006–2009.

Стаття надійшла до редакції 26 травня 2014 р.